

SAMSTARF SAFNA Á VESTURLANDI

SAMANTEKT UNNIN FYRIR SAMTÖK SVEITARFÉLAGA Á
VESTURLANDI

CREATRIX
SKÖPUN • VITUND • SAMVINNA

Höfundar:

Emma Björk Eyjólfsdóttir

Signý Óskarsdóttir

Mái 2021

Creatrix ehf.

Efnisyfirlit

Helstu niðurstöður	4
1.0 Inngangur	6
2.1 Höfuðsöfn	8
2.2 Ábyrgðarsöfn	9
2.3 Viðurkennd söfn	9
3.0 Hlutverk héraðsskjalasafna.....	11
4.0 Safnastarf á Vesturlandi	14
4.1 Héraðsskjalasöfn.....	15
4.1.1 Samstarf héraðsskjalasafna á Vesturlandi.....	15
5.0 Ábyrgðarsöfn á Vesturlandi	17
6.0 Samstarf safna í Noregi	19
7.0 Aukið samstarf safna á Vesturlandi	21
7.1 Safnaklassi Vesturlands	21
7.2 Varðveislusetur.....	22
7.3 Rafræn skjalavarsla.....	23
8.0 Lokaorð	25
Heimildaskrá	27

Helstu niðurstöður

- Nú þegar eiga söfn á Vesturlandi í töluverðu samstarfi, bæði sín á milli og við aðra aðila. Þar ber helst að nefna aðrar stofnanir í sveitarfélögunum.
- Viðhorf safnafólks til aukins samstarfs er almennt jákvætt og flestir sjá ákveðin samlegðaráhrif í því að sameinast um tiltekin verkefni. Þau verkefni sem voru sérstaklega nefnd sneru að fræðslu fyrir starfsfólk og markaðssetningu.
- Almenn jákvæðni ríkti í garð hugmyndar um stofnun sameiginlegs vettvangs safnanna; **Safnaklasa Vesturlands**, sem gæti beitt sér í þágu sameiginlegra hagsmuna safnanna. Lagt er til að ráðist verði í stofnun slíks safnaklasa sem fyrst og að sýningar, setur og önnur safnatengd starfsemi sem ekki fellur undir safnalög hafi jafnframt aðgang að vettvanginum.
- Hugmyndin um sameiginlegt **varðveislusetur** var rædd og eru margir á því máli að þar liggi tækifæri til samvinnu og eflingar á faglegu starfi í minjavörslu landshlutans. Lagt er til að sveitarfélög í landshlutanum, í samstarfi við SSV, skoði möguleikann á sameiginlegu varðveislusetri á Vesturlandi.
- Hugmyndin um sameiginlegt **héraðsskjalasafn** fékk ekki mikinn meðbyr en samstarf varðandi rafræna skjalavörslu var nokkuð rætt en ekki hægt að tala um afgerandi tillögur í þeim efnunum. Lagt er til að aukin umræða um málefni héraðsskjalasafna fari fram á vettvangi sveitarfélaganna á Vesturlandi í samstarfi við Samtök sveitarfélaga á Vesturlandi.
- Lið C-14 í byggðaaáætlun er ætlað að vinna með ábyrgðarsöfn og samstarf safna. Í máli forsvarsfólks höfuðsafnanna og safnafólks á Vesturlandi kom fram að ákvæði safnalaga um útnefningu ábyrgðarsafna hafa ekki komist til framkvæmda og er það ekki síst talið vera vegna skorts á fjármagni og stefnumótun af hálfu stjórnvalda. Margir viðmælenda í þessari úttekt þekktu ekki hugtakið ábyrgðarsafn né hugmyndina um hlutverk slíkra safna. Lagt er til að Mennta- og menningarmálaráðuneytið, í samstarfi við landshlutasamtök sveitarfélaga, standi fyrir málþingi um framkvæmd menningarstefnu og hlutverk ábyrgðarsafna.
- Ljóst er að vilji stjórnvalda er frekara samstarf og sameiningar safna og því er lagt til að

litið sé til reynslu Norðmanna af sameiningum safna og þess hvort eitthvað megi læra af henni sem nýst getur í íslensku samhengi.

1.0 Inngangur

Árið 2016 var sett menningarstefna fyrir Vesturland¹ sem var ætlað að marka stefnu landshlutans í menningarmálum og styðja við menningarstarf sveitarfélaganna á svæðinu (Menningarstefna Vesturlands, 2016). Menningarstefnan hvílir á fimm meginstoðum og ein þeirra er *samvinna*. Þessar meginstoðir voru byggðar á tillögum íbúafunda sem haldnir voru á fimm stöðum í landshlutanum og svo útfærðar nánar af verkefnisstjórn og vinnuhópi.

Undir liðnum *samvinna* er markmiðið *Samstarf sveitarfélaga um safnamál á Vesturlandi* en árið 2019 var unnin samantekt um þetta markmið Menningarstefnunnar¹ og því óhætt að segja að samstarf safna og menningarstofnana á Vesturlandi hafi verið til umfjöllunar um nokkurt skeið.

Samtökum sveitarfélaga á Vesturlandi var falið af Mennta og menningarmálaráðuneyti að kanna fýsileika á auknu samstarfi eða sameiningu safna á Vesturlandi í samráði við höfuðsafn og viðurkennt safn með vísan til 13. gr. safnalaga, nr. 141/2011. Verkefnið fellur undir lið C-14 í byggðaáætlun sem ber heitið *Samstarf safna – ábyrgðarsöfn*. (Stjórnarráð Íslands, 2020). Árangur verkefnisins verður mældur í fjölda safna sem sameinast eða hefja samstarf (Stjórnarráð Íslands, 2020).

Þessi úttekt byggir að hluta til á niðurstöðum skýrslunnar sem kom út árið 2019 og er send sem fylgiskjal með þessari skýrslu. Í henni kemur fram að söfn á Vesturlandi eiga þegar í samstarfi, bæði sín á milli og við aðrar stofnanir í sveitarfélaginu. Þó safnafólk í landshlutanum hafi verið í samstarfi innbyrðis kom í ljós að safnafólk taldi sig eftir sem áður hafa þörf fyrir aukið samstarf og eru tillögur að bæði efni og formi samstarfsverkefnisins raktar hér á eftir.

Undir þemanu *ný eða sameinuð söfn* í fyrri skýrslu komu fram hugmyndir um varðveislusetur og sameiginlegt héraðsskjalasafn. Því var ákveðið í þessari úttekt að ræða sérstaklega um þessar hugmyndir ásamt fýsileikanum á stofnun ábyrgðarsafns í landshlutanum.

Tekin voru viðtöl við forstöðumenn, safnverði og starfsfólk safna í landshlutanum. Einnig var rætt við forstöðufólk höfuðsafnanna, fulltrúa Þjóðskjalasafnsins, héraðsskjalaverði og fulltrúa menningarnefnda sveitarfélaganna. Þá var tekið viðtal

---

¹ Menningarstefnan er nú í endurskoðun og mun ný menningarstefna gilda frá 2021-2025.

við Brynju Björk Birgisdóttur, sem er safnstjóri Sverresborg museum í Noregi, um fyrirkomulag safnastarfs þar í landi og reynsluna af umfangsmiklum sameiningum safna sem fóru fram þar fyrir um tíu árum síðan. Í heildina var rætt við 18 einstaklinga og leitað fanga í fyrri skýrslu og málþingi sem SSV stóð fyrir á vordögum 2020.²

Skýrslan er þannig uppbyggð að fjallað er um skipulag safnastarfs á Íslandi samkvæmt safnalögum. Hér er ekki síst mikilvægt að gera grein fyrir þeim hugtökum sem þar er fjallað um og tengjast C-14 og ber þá helst að nefna *höfuðsafn*, *ábyrgðarsafn* og *viðurkennt safn*. Í framhaldinu er fjallað um hlutverk og lagalegt umhverfi héraðsskjalasafna. Málefni þeirra falla ekki undir C-14 en í ljósi þess hversu mjög málefni þeirra bar á góma á fyrri vinnslustigum verkefnisins var talið æskilegt að fjalla nánar um málefni þeirra og möguleika á samstarfi.

Þá er fjallað um safnastarf á Vesturlandi. Ýmis konar söfn, setur og sýningar eru starfandi á Vesturlandi. Sum eru í eigu sveitarfélaga en önnur með annars konar eignarhald. Að auki eru þar starfandi þrjú héraðsskjalasöfn sem verður fjallað um sérstaklega. Í framhaldi af þessu er sjónum beint að hugmyndum um ábyrgðarsöfn og þeim möguleikum sem eru til staðar á Vesturlandi. Að lokum er sjónum beint að samstarfi safna á Vesturlandi og tillögum að formi og inntaki þess samstarfs auk ábendinga til Mennta- og menningarmálaráðuneytisins.

---

² Hér má sjá upptökur frá ráðstefnunni <https://www.youtube.com/watch?v=8OPyLUCGaOI>

2.0 Söfn og safnalög

Í upphafi árs 2013 tóku gildi á Íslandi Safnalög nr. 141/2011. Í lögnum er fjallað um safnastarf hér á landi og skipulag þess „í þeim tilgangi að efla starfsemi safna við varðveislu menningar- og náttúruarfs Íslands“. Lögin taka til safna í eigu ríkisins og viðurkenndra safna samkvæmt skilgreiningu í safnalögum. Hlutverk safna sem lögin ná yfir er að starfa í þágu almennings að því að „tryggja menningar- og náttúruarf Íslands, varpa ljósi á menningar-, náttúru- og listasögu landsins“.

Þrjár megingundir safna eru tilgreindar í lögnum; höfuðsafn, ábyrgðarsafn og viðurkennt safn. Að auki er fjallað um það sem kallað er „Önnur safnatengd starfsemi, safnvísar, setur og sýningar“³. Þessar einingar hafa önnur hlutverk en eiginleg söfn eða uppfylla ekki öll skilyrði sem þarf til að hljóta viðurkenningu sem safn samkvæmt lögnum. Þær heyra því ekki undir safnalög. Safnalögin ná heldur ekki til bóka- eða skjalasafna.

Liður C-14 í byggðaáætlun fjallar um útnefningu ábyrgðarsafns í skilningi laganna og vísar því sérstaklega til safna sem hafa það hlutverk að varðveita, rannsaka og sýna menningarminjar, náttúruminjar eða myndlist íslensku þjóðarinnar.

2.1 Höfuðsöfn

Í Safnalögum (141/2011) er fjallað sérstaklega um höfuðsöfn sem eru þrjú á Íslandi; Náttúruminjasafn Íslands, Þjóðminjasafn Íslands og Listasafn Íslands, sem hvert um sig eru miðstöðvar safnastarfsemi á sínu sviði. Þannig er Náttúruminjasafn Íslands miðstöð safnastarfsemi á sviði náttúruminja, Þjóðminjasafn miðstöð safnastarfsemi á sviði menningarminja og Listasafn Íslands miðstöð safnastarfs á sviði myndlistar. Söfnin eru í eigu ríkisins og um hlutverk þeirra er fjallað sérstaklega í lögum um hvert og eitt þeirra. Í safnalögum segir þó að höfuðsöfn skuli vera „öðrum söfnum til ráðgjafar og skul[i] stuðla að samvinnu safna og samræmdri safnastefnu hvert á sínu sviði. Höfuðsöfn skulu hafa forustu í málefnum safna á sínu sviði, stuðla að eflingu og samræmi í safnastarfi og leiða faglegt samstarf safna og annarra aðila. Höfuðsöfn skulu leitast við að efla og auka þekkingu og færni starfsfólks safna“.

---

³ Allar upplýsingar um höfuðsöfn, ábyrgðarsöfn og viðurkennd söfn, sem og beinar tilvitnanir, eru fengnar úr Safnalögum nr. 141/2011 nema annað sé tekið fram.

2.2 Ábyrgðarsöfn

Kveðið er á um tilnefningu ábyrgðarsafna í nágildandi safnalögum frá árinu 2011. Ábyrgðarsöfn eru tilnefnd af ráðherra, að undangenginni tillögu höfuðsafns, úr hópi viðurkenndra safna til að bera faglega ábyrgð á afmörkuðum þætti safnastarfs á tilteknu sviði eða landsvæði. Hlutverk ábyrgðarsafns er að „veita öðrum söfnum, safnvísium, setrum og sýningum á sínu sviði eða landsvæði ráðgjöf og leiðbeiningar eftir því sem kostur er“. Ábyrgðarsafn þarf að uppfylla ákveðin fagleg og rekstrarleg skilyrði. Til að mynda að forstöðumaður sé í fullu starfi, hafi lokið háskólamenntun og hafi staðgóða þekkingu á sviði safnsins eða hafi aflað sér slíkrar hæfni með öðrum hætti. Að auki skal safnið hafa að minnsta kosti einn annan starfsmann sem hefur menntun eða þekkingu og reynslu á starfssviði safnsins. Nánar skal kveða á um verkefni, ábyrgðasvið og fjárveitingar í tímabundnum samningi milli ráðuneytis, hlutaðeigandi safns og viðkomandi höfuðsafns. Enn hefur ekkert íslenskt safn hlotið stöðu ábyrgðarsafns.

2.3 Viðurkennd söfn

Viðurkennd söfn eru þau söfn sem hafa fengið viðurkenningu frá ráðherra að undangenginni tillögu safnaráðs og starfa þau söfn á tilteknu starfssviði eða starfssvæði. Þau hafa það hlutverk að „þjóna íslensku samfélagi með því að safna, varðveita, rannsaka og miðla því sem er til vitnis um manninn, sögu hans og menningu, náttúru og umhverfi í nafni samfélagsins og til framgangs þess. Þau skulu hafa að leiðarljósi að efla skilning á þróun og stöðu menningar, lista, náttúru eða vísinda“.

Til að geta öðlast viðurkenningu þurfa söfnin að uppfylla ákveðin skilyrði:

1. Safn skal vera í eigu opinberra aðila, sjálfseignarstofnunar, félags eða fyrirtækis sem tryggir safninu fjárhagsgrundvöll fyrir eðlilega starfsemi þess og skipar því stjórn. Safn skal ekki rekið í hagnaðarskyni.
2. Safn skal hafa sjálfstæðan fjárhag, aðskilinn frá öðrum rekstri eiganda. Reikningar safns skulu vera áritaðir af löggiltum endurskoðanda. Það skal árlega senda skýrslu um starfsemi sína og fjárhagslegt uppgjör til safnaráðs.
3. Safn skal starfa eftir stofnskrá eða samþykkt sem safnaráð hefur staðfest, sbr. 7. gr. Í stofnskrá eða samþykkt skal tilgreina viðfangsefni og starfssvæði safnsins. Stofnskrá eða samþykkt viðurkennds safns skal birt í B-deild Stjórnartíðinda.

4. Safn skal starfa í samræmi við skilmála safnaráðs um húsnæði, öryggismál, skráningarkerfi og faglega starfsemi. Upplýsingar um skráða gripi í varðveislu safns skulu vera aðgengilegar almenningi.
5. Safn skal veita skólanemendum sem heimsækja safnið í skipulögðum námsferðum aðgang án gjaldtöku.
6. Aðgengi að húsnæði safns skal vera í samræmi við lög og reglugerðir og eins mikið tillit tekið til þarfa fólks með fötlun og kostur er.
7. Safn skal starfa í samræmi við siðareglur Alþjóðaráðs safna (ICOM) og ákvæði laga.
8. Forstöðumaður safns skal hafa menntun á ábyrgðarsviði safnsins eða hafa aflað sér hliðstæðrar hæfni á annan hátt.

Viðurkennt safn getur sótt um styrk úr safnasjóði og það hefur heimild til að nota merki viðurkenndra safna sem útbúið hefur verið af safnaráði.

3.0 Hlutverk héraðsskjalasafna

Í lögum 77/2014 um opinber skjalasöfn er fjallað um „myndun, vörslu og örugga meðferð opinberra skjala með réttindi borgaranna, hag stjórnsýslunnar og varðveislu sögu íslensku þjóðarinnar að leiðarljósi“. Lögin taka til opinberra skjalasafna sem eru Þjóðskjalasafn Íslands og héraðsskjalasöfn.

Héraðsskjalasöfn eru sjálfstæð opinber skjalasöfn sem lúta faglegu eftirliti Þjóðskjalasafnsins en rekstur þeirra er á ábyrgð þess sveitarfélags eða þeirra sveitarfélaga sem að safninu standa. Alls eru 20 héraðsskjalasöfn starfandi um landið, sem eru ýmist rekin af einu eða fleiri sveitarfélögum (Þjóðskjalasafn Íslands, e.d.). Ekki eru þó öll sveitarfélög aðili að héraðsskjalasafni og hafa þau sveitarfélög þá skilaskyldu til Þjóðskjalasafns. Um afhendingu gagna gildir að skjöl sem hafa náð 30 ára aldri skulu afhent opinberu skjalasafni. Gögn og skjöl á rafrænu formi skulu þó afhent þegar þau hafa náð fimm ára aldri.

Héraðsskjalasöfn eru ekki söfn í hefðbundnum skilningi heldur stofnanir með stjórnsýsluhlutverk sem þó hafa einnig það hlutverk að varðveita skjöl sem geyma hluta af sögu þjóðarinnar. Hlutverk opinberra skjalasafna er töluvert ólíkt hlutverki annarra safna sem hafa fyrst og fremst varðveislu-, miðlunar- og rannsóknarhlutverki að gegna.

Stjórnsýslan í málaflokknum er skipulögð með þeim hætti að Mennta- og menningarmálaráðherra fer með yfirstjórn skjalastjórnar og skjalavörslu en Þjóðskjalasafn Íslands annast framkvæmdina. Þjóðskjalasafn hefur það hlutverk að setja reglur og leiðbeina um hvernig opinberar stofnanir, svo sem ríkisstofnanir og sveitarfélög skuli haga skjalavörslu sinni. Þá setur Þjóðskjalasafn reglur um frágang og afhendingu skjala og gagnasafna til opinberra skjalasafna, setur reglur um varðveislu og förgun skjala og „ger[ir] tillögu til ráðherra um að veita skuli sveitarstjórn eða byggðasamlagi leyfi til að koma á fót héraðsskjalasafni til að sinna hlutverki opinbers skjalasafns [...] og gefa út rekstrarleyfi því til handa“ (lög um opinber skjalasöfn 77/2014).

Rekstraraðilar héraðsskjalasafnsins skila skýrslu til Þjóðskjalasafns á ári hverju þar sem greint er frá helstu þáttum í starfseminni og öðru því sem þörf er á til að Þjóðskjalasafn geti uppfyllt eftirlitshlutverk sitt. Þá skulu héraðsskjalasöfn veita starfsfólki Þjóðskjalasafns aðgang að starfsstöðvum sínum og aðstoða það eftir því sem þörf er á.

Samkvæmt lögum um opinber skjalasöfn (77/2014) hafa opinber skjalasöfn sex ólík hlutverk:

1. taka við og heimta inn skjöl og varðveita þau og önnur gögn frá afhendingarskyldum aðilum sem hafa að geyma upplýsingar sem þýðingu hafa fyrir stjórnarsýslu eða hagsmuni og réttindi borgaranna eða hafa sögulegt gildi,
2. hafa til reiðu skjöl og önnur gögn safnsins ásamt skrá og upplýsingum um þau fyrir þá sem nota vilja safnið og skapa þeim aðstöðu til þess, þ.m.t. til vísindalegra rannsókna og fræðiiðkana,
3. leiðbeina um notkun skjala í vörslu safnsins og greiða fyrir rannsóknum á þeim eins og kostur er.
4. hafa eftirlit með framkvæmd afhendingarskyldra aðila á lögum þessum, reglugerðum sem ráðherra setur á grundvelli þeirra og á reglum sem settar eru skv. 8. gr.; afhendingarskyldir aðilar skulu veita aðgang að starfsstöðvum sínum vegna athugana í þágu eftirlits opinberra skjalasafna,
5. gangast fyrir rannsóknum sem tengjast safnkosti skjalasafna, sbr. 1. tölul., eftir því sem fjárheimildir leyfa á hverjum tíma,
6. leitast við að afla annarra heimilda en frá afhendingarskyldum aðilum til að tryggja sem best að heimildir um þjóðarsöguna varðveitist.

Ef til þess kemur að safnið uppfyllir ekki lengur þessi skilyrði getur Þjóðskjalasafn, að uppfylltum ákveðnum skilyrðum, afturkallað rekstrarleyfi viðkomandi safns. Gögnin eru þá send til Þjóðskjalasafnsins til varðveislu.

Samkvæmt lögum 77/2014 um opinber skjalasöfn skal ráðherra setja nánari ákvæði um héraðsskjalasöfn í reglugerð. Nú er í gildi reglugerð 283/1994 um héraðsskjalasöfn en í febrúar 2020 voru birt í Samráðsgátt stjórnvalda drög að reglugerð um rekstur héraðsskjalasafns (Samráðsgátt, 2020). Alls bárust tólf umsagnir um reglugerðina frá sveitarfélögum, héraðsskjalasöfnum og héraðsskjalavörðum. Reglugerðin hefur ekki tekið gildi en í henni er meðal annars að finna ákvæði um hvernig geymsluhúsnæði skuli útbúið og búnað sem héraðsskjalasöfnin þurfa að hafa yfir að ráða til að geta tekið við og varðveitt rafræn gögn. Ljóst er af samtölum við héraðsskjalaverði og Þjóðskjalasafn sem og af lestri umsagna um reglugerðardrögin í samráðsgátt að mikill kostnaður fylgir því fyrir héraðsskjalasöfnin að koma sér upp búnaði til rafrænnar viðtöku og varðveislu.

Í skýrslu Þjóðskjalasafns um starfsemi héraðsskjalasafna frá 2018 kemur fram að árið 2009 hafi verið settar reglur um rafræna skjalavörslu og þær svo endurskoðaðar árið 2010 (Njörður Sigurðsson (ritstjóri), 2018). Í skýrslunni kemur fram að mikilvægt sé að sveitarfélögin ráðist í að varðveita rafræn gögn með rafrænum hætti. Þannig sé til að mynda ekki hægt að prenta út öll rafræn gögn svo sem myndskleið, hljóðskrár eða upplýsingar úr gagnakerfum en þar kemur einnig fram að „aðgerðarleysi í innheimtu og vörslu þessara gagna [sé] í andstöðu við lög um opinber skjalasöfn.“ (Njörður Sigurðsson (ritstj), 2018, bls. 11). Af samtölum við héraðsskjalaverði má ráða að ekki eru allir á eitt sáttir um þessa túlkun á lögnum og að sumir héraðsskjalaverðir telja héraðsskjalasöfnin sjálfstæðari en svo að Þjóðskjalasafn geti þvingað þau og sveitarfélögin til kaupa á búnaði. Í öðrum samtölum kom þó líka fram jákvæðni í garð þeirrar hugmyndar að sveitarfélögin myndu ráðast sameiginlega í rekstur slíks búnaðar og að rafræn móttaka og vistun skjala væri framtíðin og því væri eðlilegast að sveitarfélögin skoðuðu það gaumgæfilega hvort skynsamlegt gæti verið að sameinast um slíkan búnað. Í máli Þjóðskjalasafns kom fram að líklega væri ekki raunhæft fyrir einstaka héraðsskjalasöfn að fara sjálf í slíkar fjárfestingar, enda búnaðurinn dýr og að auki þyrftu söfnin að tryggja að sérhæft starfsfólk gæti sinnt málaflokknum.

4.0 Safnastarf á Vesturlandi

Fjöldmörg söfn af ýmsum toga eru starfandi á Vesturlandi. Í eigu sveitarfélaganna í landshlutanum eru til að mynda byggðasöfn, listasöfn, bókasöfn, náttúrugripasöfn, ljósmyndasöfn og héraðsskjalasöfn. Að auki eru ýmis setur, söfn og sýningar sem ekki eru í eigu sveitarfélaganna en eru í samstarfi við söfnin eða tengjast safnastarfi. Hér má til að mynda nefna Landbúnaðarsafn Íslands, Svæðisgarðinn Snæfellsnes, Landnámssetrið í Borgarnesi og fleiri.

Söfnin á Vesturlandi eiga í ýmiskonar samstarfi sín á milli, við aðrar sýningar og setur, við höfuðsöfnin og við aðrar stofnanir í sveitarfélögunum. Söfnin hafa átt í beinu samstarfi sín á milli en einnig í fyrir tilstilli SSV, og á Snæfellsnesi hefur samstarf farið fram í gegnum Svæðisgarðinn. Auk beins samstarfs á milli safnanna hafa söfnin átt í samstarfi við stofnanir í sínum nærsamfélögum, svo sem skóla, félagasamtök og dvalarheimili. Þá hefur samstarf verið á milli safnanna á Vesturlandi og höfuðsafnanna, en það er þó mismikið eftir starfssviðum (Creatrix ehf, 2019). Nánari lýsingu á hlutverki safna í eigu sveitarfélaga á Vesturlandi og samstarfi þeirra má finna í skýrslu Creatrix frá 2019.

Fimm söfn á Vesturlandi hafa hlotið viðurkenningu mennta- og menningarmálaráðherra að undangenginni tillögu safnaráðs. Þau starfa öll á sviði menningarminja (Safnaráð, án árs). Viðurkenndu söfnin eru:

Byggðasafn Borgarfjarðar

Byggðasafn Dalamanna

Byggðasafnið Görðum, Akranesi

Byggðasafn Snæfellinga og Hnappdæla

Landbúnaðarsafn Íslands ses.

Varðandi útnefningu ábyrgðarsafns á Vesturlandi er vert að hafa hugfast að hvorki náttúruminjasafn né listasafn á Vesturlandi hefur hlotið stöðu viðurkennds safns. Því er ljóst að ef tilnefna ætti ábyrgðarsafn úr hópi safna á Vesturlandi í náninni framtíð kæmi eingöngu til greina að tilnefna ábyrgðarsafn á sviði menningarminja.

Auk þessara safna, og þeirra safna sem tilgreind eru í skýrslu Creatrix frá 2019, eru fjölmörg setur, sýningar og safnvísar starfandi á Vesturlandi. Full ástæða er til að bjóða forsvarsfólki þeirra safna þátttöku í samstarfi safnanna á Vesturlandi, óháð því hvort þau eru í eigu sveitarfélaga eða undir annars konar eignarhaldi.

4.1 Héraðsskjalasöfn

Héraðsskjalasöfnin heyra ekki undir lið C-14 í byggðaáætlun eins og minja-, náttúruminja- og listasöfn en í ljósi þeirrar umræðu sem hefur farið fram á Vesturlandi um samstarfsmöguleika safnanna var eftir sem áður talið nauðsynlegt að fá fram sjónarmið héraðsskjalavarða og annarra aðila um málefni safnanna. Á Vesturlandi eru starfrækt þrjú héraðsskjalasöfn; Héraðsskjalasafn Akraness, Héraðsskjalasafn Borgarbyggðar og Héraðsskjalasafn Dalamanna.

Tekin voru fjögur viðtöl í tengslum við málefni Héraðsskjalasafna á Vesturlandi. Þar af var eitt viðtal tekið við starfsfólk Þjóðskjalasafns og svo sitthvert viðtalið við Héraðsskjalaverði á Akranesi, í Borgarbyggð og í Dalabyggð.

Í tilfelli Þjóðskjalasafns var spurt um málefni Héraðsskjalasafna almennt og samstarf þeirra við Þjóðskjalasafn. Einnig var spurt um rafræna skjalavistun og skil til Þjóðskjalasafns og í hvaða farvegi þau mál væru á landinu almennt.

Héraðsskjalaverðirnir þrír voru spurðir út í núverandi fyrirkomulag samstarfs sín á milli, um möguleika á frekara samstarfi og samstarf við Þjóðskjalasafn. Einnig voru Héraðsskjalaverðirnir spurðir sérstaklega um afstöðu til hugmynda sem komu fram á fyrri stigum verkefnisins um sameiginlegt varðveislusetur og um samstarf um rafræna skjalavörslu.

4.1.1 Samstarf héraðsskjalasafna á Vesturlandi

Allir héraðsskjalaverðirnir voru sammála um að þeir ættu nú þegar í góðu samstarfi sín á milli. Samstarfið er bæði á milli héraðsskjalavarðanna á Vesturlandi og við héraðsskjalavarða annars staðar á landinu. Samstarfinu var lýst sem fremur óformlegu og það kom fram að ef til vill ætti frekar að lýsa því sem samtali og samvinnu en formlegu samstarfi. Þegar rætt var um frekara samstarf var hin almenna skoðun sú að ekki væri endilega nauðsynlegt að formbinda samstarfið frekar og að öllu máli skipti að samstarfið færi fram á forsendum fyrirliggjandi verkefna en ekki eingöngu samstarfsins vegna.

Héraðsskjalaverðir töldu að þeir gætu haft samband við Þjóðskjalasafn ef á þyrfti að halda en að samstarf á milli héraðsskjalasafna væri með þeim hætti að ekki væri oft þörf fyrir

að hafa samband við Þjóðskjalasafn. Þá ríkti í sumum tilfellum ákveðin tortryggni í garð Þjóðskjalasafnsins. Hún birtist helst í því að sumir héraðsskjalaverðir töldu að kröfur Þjóðskjalasafns um rafræna skjalavörslu og ákvæði í lögum um opinber skjalasöfn sem kveða á um möguleika Þjóðskjalasafns til afturköllunar rekstrarleyfis héraðsskjalasafna ógnuðu öryggi þeirra og sjálfstæði. Sambærilegar hugmyndir má lesa út úr umsögnum um drög að reglugerð um héraðsskjalasöfn á Samráðsgátt stjórnvalda (Samráðsgátt, 2020).

Eins og fram hefur komið eru ákvæði í drögum um reglugerð um rekstur héraðsskjalasafns um nauðsynlegan búnað og húsakost sem héraðsskjalasöfn þurfa að búa yfir. Samkvæmt reglugerðardrögum hafa héraðsskjalasöfnin þrjú ár frá gildistöku reglugerðarinnar til að uppfylla ákvæði hennar en að öðrum kosti verða þau lögð niður og Þjóðskjalasafni falið að gegna hlutverki þeirra. Hafa ber hugfast að þessi reglugerð hefur ekki tekið gildi en umsagnafrestur um hana rann út í mars 2020.

Ætla má að vél- og hugbúnaður til rafrænnar móttöku og vistunar gagna sé of dýr til að raunhæft sé að einstaka héraðsskjalasöfn ráðist ein í slíka fjárfestingu. Valkostir héraðsskjalasafnanna í þessum efnum eru þá annað hvort að sameinast um rekstur svokallaðs viðtökuverkstæðis eða fela Þjóðskjalasafni að sinna þessu verkefni fyrir sig.

Ekki er einhugur á meðal héraðsskjalavarða og Þjóðskjalasafns um það hvort nauðsynlegt sé að söfnin komi sér upp búnaði til rafrænnar skjalavörslu eða ekki. Til dæmis kom fram í máli eins héraðsskjalavarðar að sú ákvörðun hafi verið tekin í viðkomandi sveitarfélagi að halda áfram að varðveita gögn á pappír, bæði vegna kostnaðar og vegna vantrausts á rafrænum vörslukerfum. Aðrir héraðsskjalaverðir töldu ýmist að ekki lægi á að taka upp rafræn skil eða að rafræn skjalavarsla væri eina raunhæfa leiðin í skjalavistun til framtíðar. Það er því ljóst að afar skiptar skoðanir eru um þetta atriði og að markviss umræða þarf að fara fram um þetta atriði og hlutverk og skyldur héraðsskjalasafnanna áður en lengra er haldið.

5.0 Ábyrgðarsöfn á Vesturlandi

Við vinnslu þessa verkefnis voru tekin viðtöl við forsvarsfólk höfuðsafnanna um safnalögin og hugmyndina um ábyrgðarsöfn. Í viðtölunum kom fram almenn ánægja með markmið safnalaga nr. 141/2011. Fram kom að ábyrgðarsafn, ýmist á tilteknu sviði eða á afmörkuðu landsvæði gæti létt á höfuðsöfnunum og eflt safnastarf í landinu. Þannig gæti það bæði virkað sem lyftistöng fyrir ábyrgðarsafnið að bera aukna faglega ábyrgð tilteknu svæði safnastarfs og styrkt þannig ímynd þeirra, auk þess að efla faglegt samstarf safnafólks um land allt.

Í viðtölunum komu þó einnig fram ákveðin vonbrigði yfir því að safnalögin nr. 141/2011 hafi ekki komist betur í framkvæmd en raun ber vitni, en eins og áður segir hefur ekkert safn á Íslandi stöðu ábyrgðarsafns þrátt fyrir ákvæði safnalaga um útnefningu slíks safns. Að mati viðmælenda voru skortur á fjármagni og stefnumótun frá stjórnvöldum helstu hindranirnar í vegi framkvæmdarinnar.

Til að mynda kom það fram að bæði höfuðsöfnunum og viðurkenndu söfnunum væri sniðinn þröngur stakkur til rekstrar. Í tilfellum ákveðinna höfuðsafna kom fram að safnið ætti erfitt með að sinna hlutverki sínu sem faglegur leiðtogi á landsvísu vegna þess hve rekstur safnsins væri þungur og fjármagn af skornum skammti. Hvað viðurkenndu söfnin varðar tók forsvarsfólk höfuðsafnanna undir þær ábendingar safnafólks á Vesturlandi að rekstrinum væru sniðnar þröngar skorður. Söfnin væru almennt faliðuð og starfsfólkið þyrfti að sinna afar mörgum og fjölbreytilegum verkefnum, stundum við bágbornar aðstæður og á lágum launum. Bent var á að aukið samstarf og samvinna gætu unnið gegn því, en hafa þyrfti að leiðarljósi vaxandi hugarfar þar sem allir aðilar leituðu lausna með jákvæðni að leiðarljósi.

Forsvarsfólk höfuðsafnanna sá víða merki um mikla grósku í safna- og sýningastarfi á Vesturlandi sem væri þó ekki endilega með þeim hætti að þar væri ástæða til útnefningar sérstaks ábyrgðarsafns, enda er staða viðurkennds safns forsenda þess að til tilnefningar ábyrgðarsafns geti komið. Þó almennt hafi verið jákvæður hljómur í garð tilnefningar ábyrgðarsafns voru flestir forsvarsmenn sammála um að sú þróun væri ekki alveg sjáanleg í nánustu framtíð. Helst væri þar um að kenna skorti á sterkri umgjörð um framkvæmdina af hálfu stjórnvalda og að næg fjármögnun sé ekki til staðar. Þó var ákveðinn samhljómur í því að ábyrgðarsafn gæti í einhverjum tilfellum auðveldað starf höfuðsafnsins með því að sinna hluta af verkefnunum, svo sem í því að verða faglegur leiðtogi safna á tilteknu sviði eða svæði.

Áhersla var lögð á það í máli forsvarsfólks höfuðsafnanna að val á ábyrgðarsafni yrði að vera niðurstaða opins og gegnsæis ferlis þar sem jafnræði væri haft að leiðarljósi. Í minnisblaði um ábyrgðarsöfn (e.d.) kom fram tillaga að verklagi sem hljóðar svo að höfuðsöfnin vinni sameiginlega stefnu þar sem þörf fyrir ábyrgðarsafn á hverju starfssviði verði skilgreind og markmið með starfi þeirra skilgreind. Þá verði horft til þess hvort höfuðsöfnin skilgreini sameiginlega þörf fyrir ábyrgðarsafn. Í kjölfarið myndu höfuðsöfnin gera tillögu að auglýsingu um ábyrgðarsöfn samkvæmt hinni samræmdu stefnu. Að fengnu álit safnaráðs yrði auglýsingin lögð fyrir Mennta- og menningarmálaráðuneytið. Í auglýsingunni verði auglýst eftir safni sem uppfyllir sannarlega ákvæði safnalaga um hlutverk ábyrgðarsafns og getur uppfyllt markmið innan ákveðins tímaramma. Höfuðsöfnin hefðu það hlutverk að meta umsóknir og senda tillögur sínar fyrir safnaráð. Í kjölfarið yrðu tillögurnar sendar Mennta- og menningarmálaráðuneytinu til staðfestingar. Þá yrði gerður þríhliða samningur á milli hins nýja ábyrgðarsafns, höfuðsafns og ráðuneytisins.

Þó fimm söfn hafi hlotið stöðu viðurkennds safns á Vesturlandi virðist það ekki alveg innan seilingar að nokkurt þeirra verði tilnefnd ábyrgðarsafn í ljósi ofangreindra athugasemda forstöðufólks höfuðsafnanna. Í samtölum við fulltrúa menningarnefnda sveitarfélaganna kom fram að hugtakið ábyrgðarsafn virðist ekki vera vel kynnt. Hér gæti verið gott að Mennta- og menningarmálaráðuneytið byði upp á kynningu um menningar- og safnamál fyrir fulltrúum sveitarfélaganna. Að auki þyrfti Mennta- og menningarmálaráðuneytið að stíga inn með skýrari stefnumótun og aukið fjármagn svo þessi liður geti komist til framkvæmdar.

6.0 Samstarf safna í Noregi

Í tenglum við skýrsluna var tekið viðtal við Brynju Björk Birgisdóttur, safnstjóra í Sverresborg museum í Noregi. Tilfni viðtalsins var að Norðmenn gengu í gegnum miklar sameiningar safna fyrir röskum áratug og því fróðlegt að heyra um reynslu Norðmanna með það fyrir augum að skoða með hvaða hætti sú reynsla gæti nýst inn í umræðuna um samstarf og sameiningu safna hér á landi. Upplýsingar í kaflanum eru teknar úr viðtali við Brynju Björk nema annað komi fram.

Árið 2009 gaf menningar- og kirkjumálaráðuneyti Noregs út skýrslu sem ber yfirskriftina Framtíðarsafnið (no. Framtidas museum). Í skýrslunni kemur fram að á síðasta áratug tuttugustu aldar hafi söfnum í Noregi fjölgað hratt og að safnastarfsemin hafi að miklu leyti verið bundin við einingar sem voru litlar og voru í vandræðum með bæði fjármögnun og faglegt starf. Í upphafi tuttugustu og fyrstu aldar hafi verið ráðist í það verkefni að sameina söfnin, með það að markmiði að hvert fylki ræki færri og burðugri einingar, bæði frá rekstrarlegum og faglegum grunni séð (Det kongelige kultur- og kirke departement, 2009).

Í Noregi fór sameiningin fram með boðvaldi stjórnvalda. Menningarmálaráðuneytið tók þá ákvörðun að hætta að veita fé til smárra safna og skapaði þannig hvata til sameininga. Við þetta fækkaði rekstraráðilum nokkuð en sýningarstöðum fækkaði ekki að sama skapi.

Afar ólíkt var hvernig sameiningin var framkvæmd á milli landshluta. Að sögn Brynju sameinuðust söfn í Syðri-Þrændalögum sem voru fyrir með ólík rekstrarform, en sú leið sem þar var farin var sú að stofnað var hlutafélag sem er í eigu allra eigenda safnanna. Móðurfélagið sér um rekstur safnsins en safnkosturinn er enn í eigu upphaflegra eigenda. Sverresborg er rekið af MiST (no. Museerne i Sør-Trøndelag/Söfnin í Syðri-Þrændalögum). MiST rekur tólf söfn á 25 sýningarstöðum og þar starfa um 200 manns. Hagræðið sem fólgið er í sameiningunni er ekki síst rekstrarlegs eðlis. Litlu söfnin sem áður voru sjálfstæðar einingar eru nú reknar undir einum hatti og þar er rekin mannauðsdeild, bókhaldsdeild og svo mynda safnstjórnarnir stjórnendateymi safnsins.

Enn er í gangi umræða um aukið samstarf á sviði faglegrs safnastarfs, svo sem um forvörslu og sameiginlega varðveislu gripa. Í upphafi var uppi hávær umræða um mikilvægi þess að passa að safngripir hvers safns yrðu kyrrir á sínum stað og að ekki væru notaðar sameiginlegar geymslur eða annað slíkt. Að sögn Brynju hefur þessi umræða þó lognast út

af með tímanum. MiST heldur úti sameiginlegum geymslum fyrir öll söfnin og þar á hver sýningarstaður sinn eigin safnkost en hagræðið felst í því að sameinast um leiguna á rýminu, enda þarf að tryggja að munir séu geymdir við réttar aðstæður.

Nokkur reynsla var komin á samstarf safnanna á svæðinu, en á Sverresborg höfðu til dæmis verið starfandi forverðir og Sverresborg hafði selt út þjónustu þeirra við aðra minni aðila á svæðinu.

Að sögn Brynju hefur sameiningin að mestu gefist vel, þó það sé misjafnt á milli landssvæða og að vissulega hafi þetta valdið töluverðri óánægju í upphafi, enda sameiningin þvinguð fram að ofan. Niðurstaðan sé þó sú að söfnin hafi öll styrkst við sameininguna og enginn aðili hafi misst neitt frá sér. Þvert á móti hafi söfnin getað nýtt betur fjármuni og starfsfólk sem hafi gert þau betur í stakk búin til að sinna samfélagslegu verkefni sínu. Þessi niðurstaða Brynju er studd af skýrslunni *Organisering af museene* sem norska menningarráðið (no. Norsk kulturråd) gaf út árið 2013 (Fossestøl, K., Breit, E. og Heen, H., 2013).

Þó ekki sé lagt til hér að íslensk söfn verði þvinguð til sameiningar má velta því fyrir sér hvort þessi reynsla Norðmanna gefi tilefni til að skoða með opnum hug fleti á meira og víðtækara samstarfi en hefur verið rætt hingað til. Hér má til dæmis nefna samstarf á sviði mannauðsmála eða bókhalds. Vissulega gera ólík rekstrarform og eignarhald málið eilítið flókið en hugsanlega sýnir sagan í Noregi okkur að ýmislegt er mögulegt ef viljinn er fyrir hendi.

7.0 Aukið samstarf safna á Vesturlandi

Í fyrri skýrslu um samstarf safna á Vesturlandi og málþingi safnafólks á Vesturlandi um samstarf kom bersýnilega í ljós að ýmsir samstarfsmöguleikar eru fyrir hendi og að áhugi er á auknu samstarfi. Mestur áhugi var meðal safnafólksins á samstarfi um ytri þætti starfsins á borð við markaðsmál og fræðslu fyrir starfsfólk safna. Um önnur atriði samvinnunnar eru skiptari skoðanir, til dæmis um sameiginlega varðveislu. Helsti skoðanamunurinn varðandi aukið samstarf á því sviði snýr að því að halda safngripum í héraði. Ljóst er að frekari umræða þyrfti að fara fram um framkvæmd slíks samstarfs, kosti þess og galla áður en hægt væri að taka frekari ákvörðun um þetta atriði. Það mætti hugsa sér að efna til frekari samræðu með safnafólki og fulltrúm sveitarfélaga þar sem þetta mál yrði rætt sérstaklega.

Í máli safnafólksins sjálfs kom fram áhugi á frekara samstarfi á milli safnanna, sér í lagi um verkefni þar sem samlegðaráhrif gætu verið. Söfnin búa mörg hver við þröng rekstrarskilyrði og eiga því erfitt með að standa sjálf undir atriðum á borð við námskeið og fræðslu. Safnafólk hefur lagt til stofnun sameiginlegs vettvangs, eins konar regnhlífarsamtaka fyrir söfnin á Vesturlandi þar sem ýmis konar samstarf gæti farið fram.

Í viðtölum við höfuðsöfnin kom einnig fram umræða um aukið samstarf þar á milli. Til dæmis kom fram í máli Hörpu Þórsdóttur, safnstjóra Listasafns Íslands, að Listasafnið hefði bæði vilja og metnað til að taka aukinn þátt í samstarfi á sviði menntunarhlutverks safnanna. Harpa benti á að á tímum stafrænu byltingarinnar væri aðgengi að safnkosti Listasafns Íslands orðið auðveldara og mögulegt að nálgast safnkost Listasafnsins í gegnum sarpur.is, enda er samstarf á sviði sýninga gjarna torvelt vegna þeirra miklu krafa sem uppi eru um sýningarrými og öryggi safngripa.

7.1 Safnaklasi Vesturlands

Safnafólk leggur til að stofnað verði *Framkvæmdaráð safnanna á Vesturlandi* sem verði regnhlífarsamtök fyrir söfnin. Í samtölum tengdum þessum efnistöfum hefur hugmyndin þróast yfir í að settur verði á laggirnar *safnaklasi Vesturlands*. Hér er lagt til að sýningar, setur og önnur safnatengd starfsemi sem ekki fellur undir safnalög hafi jafnframt aðgang að vettvanginum. Slíkur vettvangur gæti staðið fyrir stefnumótun fyrir samstarf safna, sýninga og setra á Vesturlandi, sameiginlegri fræðslu, eflingu faglegs starfs, fjáröflun verkefna og gerð

sameiginlegs kynningarefnis svo eitthvað sé nefnt. Flestir viðmælendur voru jákvæðir í garð hugmyndarinnar og töldu stofnun slíks vettvangs af hinu góða. Þó heyrðust einnig þær raddir að samstarf safna í landshlutanum væri í góðum farvegi og því ekki nauðsynlegt að stofna sérstakan vettvang utan um samstarfið.

Hugmyndin er upphaflega komin frá safnafólkinu sjálfu og hefur hlotið yfirgnæfandi jákvæðar undirtektir. Því er lagt er til að ráðist verði strax í að stofna Safnaklasa Vesturlands og að menningarfulltrúi Samtaka sveitarfélaga á Vesturlandi beri ábyrgð á að koma henni í framkvæmd, en flestir viðmælendur bentu á að samtökin væru vel til þess fallin að leiða stofnun klasans.

7.2 Varðveislusetur

Sameiginlegt varðveislusetur er önnur hugmynd sem kom upp á fyrri vinnslustigum verkefnisins. Hugmyndin var borin undir fulltrúa í menningarnefndum sveitarfélaganna á Vesturlandi, auk þess sem hún var rædd við héraðsskjalaverði.

Hugmyndin hefur almennt hlotið góðar viðtökur. Flestum viðmælendum bar saman um að sameiginlegt varðveislusetur væri mikilvægt framfaraskref, bæði vegna þess að það myndi stuðla að því að munir og skjöl væru varðveittir við réttar aðstæður, að söfnin gætu sameinast um ýmsa þætti í rekstrinum svo sem sérhæft starfsfólk sem þarf til slíkra starfa. Hugmyndin er þá sú að hvert og eitt safn eigi sitt geymslurými í húsnaði sem uppfyllir allar kröfur um hitastig, rakastig og öryggisbúnað. Þessu fylgir þó vinna við að mynda alla muni og skrá þá á vefsíðuna www.sarpur.is.

Þó hugmyndin hafi fengið mikinn meðbyr er ekki fullkominn einhugur um hana. Þær raddir heyrast líka að muni og skjöl skuli varðveita í heimabyggð og að það sé til mikilla trafala fyrir starfsemi safnanna að þurfa að keyra á milli sveitarfélaga eftir munum.

Brýnt er að gera greinarmun á málefnum skjalasafna annars vegar og minjavörslu hins vegar. Afstaða héraðsskjalavarða var til að mynda sú að starfsemi þeirra yrði torvelduð til muna ef þyrfti að aka langar vegalengdir til að sækja skjöl. Einnig minntust viðmælendur á að ef skjölin væru geymd annars staðar en á héraðsskjalasafninu yrði yfirsýn yfir safnkostinn erfiðari. Einhverjir viðmælendur töldu að með ljósmyndun skjala myndi þörfin fyrir að sækja frumrit í sameiginlega geymslu minnka en það sjónarmið er þó ekki óumdeilt. Þau sjónarmið komu líka fram að mjög æskilegt væri að sameinast um rekstur varðveisluhúsnaðis með fullkomnum

aðgangsstýringum, viðtökuverkstæði fyrir rafræn skjöl og annað slíkt. Frekari umræða þarf að fara fram um sameiginlega varðveislu skjala áður en lengra er haldið.

Þó sameiginleg varðveisla sé helst umdeild meðal héraðsskjalavarða er safnafólk ekki alveg einhuga um sameiginlega varðveislu minja heldur. Helsta gagnrýnin snýst um andstöðu við þá hugmynd að gripir séu varðveittir annars staðar en í heimabyggð. Helsta ástæðan sem viðmælendur nefndu var óhagræði sem gæti hlotist af því að sækja muni um langan veg til að setja upp sýningar en einnig mátti greina hugmyndafræðilega andstöðu við það að varðveita muni utan heimabyggðarinnar.

Þó mátti greina almenna ánægju með hugmyndina um stofnun sameiginlegs varðveisluseturs, ekki síst á grundvelli faglegra sjónarmiða. Mikil ánægja kom fram um að fá geymsluhúsnæði sem tryggði varðveislu muna við rétt skilyrði, einhverjir viðmælendur sögðust vel geta hugsað sér að sameinast um ráðningu á fagfólki á borð við forverði og töldu mikið hagræði geta náðst fram með slíku varðveislusetri. Þá kom fram að geymslur safna eru sumar hverjar ónýtar eða ófullnægjandi og í einstaka tilfellum liggja gripir jafnvel undir skemmdum.

Ljóst er að það er ekki einhugur um fyrirkomulag þessara hluta og því ljóst að frekari umræða þarf að fara fram á vettvangi sveitastjórna um þetta atriði, ekki síst hvað varðar skjalavörsluna. Þá þarf að tryggja að vel og faglega sé að öllu staðið frá upphafi og það er mikilvægt að ef hugmyndin á að verða að veruleika að það sé tryggt að fagmennskan sé í fyrirrúmi. Það er forsenda fyrir því að svona útfærsla heppnist að farið sé af stað af myndarskap og að hugmyndir sem hafa komið fram, til dæmis um ráðningu fagfólks á borð við forverði, verði skoðaðar með opnum huga.

7.3 Rafræn skjalavarsla

Afar skiptar skoðanir eru meðal héraðsskjalavarða og Þjóðskjalasafns um þetta atriði. Héraðsskjalaverðir töldu almennt að þetta væri ekki knýjandi atriði sem er töluvert frábrugðið þeirri afstöðu sem kom fram í máli Þjóðskjalasafns.

Sveitarfélögin eru ábyrg fyrir rekstri héraðsskjalasafns og á endanum er það þeirra að taka afstöðu til þess með hvaða hætti skuli taka á þessu máli. Af máli eins héraðsskjalavarðar má ráða að sú ákvörðun hafi verið tekin í sveitarfélaginu að aðhafast ekki í þessu máli heldur halda áfram gagnaskilum á pappír.

Aðrir viðmælendur, þar á meðal héraðsskjalaverðir, voru jákvæðir fyrir því að sameinast um rafræn skil. Flestir viðmælendur töldu æskilegt að halda áfram starfsemi héraðsskjalasafnanna og reyna þá frekar að halda úti sameiginlegu viðtökuverkstæði þannig sem hægt væri að uppfylla ákvæði reglugerðarinnar án þess að því fylgdi of mikill kostnaður fyrir hvert og eitt sveitarfélag.

Hér takast á andstæðar hugmyndir, annars vegar um rafræn skil og vistun gagna sé eðlilegur hlutur af þeirri þróun sem hefur átt sér stað með rafrænni stjórnsýslu á síðustu árum og hins vegar að ábatinn af rafrænum skilum sé lítil sem enginn og að ekki sé ljóst að hægt sé að tryggja sambærileg gæði vörslunnar sem að auki verði dýrari. Af samtölum við safnafólk og formenn menningarnefnda að dæma virðist sem hugmyndir um rafræna vistun og varðveislusetur séu samofnar hugmyndum um framtíð safnastarfs til lengri tíma.

8.0 Lokaorð

Nokkuð ítarlegar kannanir hafa farið fram á vilja og möguleikum safna á Vesturlandi til frekara samstarfs, bæði sín á milli og við utanaðkomandi aðila. Mikill samhljómur var meðal safnafólks um samstarf þegar kemur að sameiginlegri fræðslu fyrir starfsfólk og markaðssetningu safnanna. Skiptari skoðanir eru um frekara samstarf, svo sem um sameiginlegt varðveislusetur eða samvinnu um rafræna skjalavörslu héraðsskjalasafna.

Lagt er til að tafarlaust verði ráðist í stofnun Safnaklasa Vesturlands. Safnaklasinn getur þá orðið vettvangur fyrir umræðu um þróun samstarfsins og forgangsröðun verkefna. Mikilvægt er að ábyrgð á framkvæmdinni sé í skýrum farvegi og sú tillaga að menningarfulltrúi SSV hafi umsjón með verkefninu mæltist vel fyrir. Á vettvangi Safnaklasans væri hægt að sameinast um stefnumótun fyrir samstarf safna, sýninga og setra á Vesturlandi, sameiginlega fræðslu, eflingu faglegs starfs, fjáröflun verkefna og gerð sameiginlegs kynningarefnis svo eitthvað sé nefnt. Einnig kom fram í máli forsvarsfólks menningarnefnda sveitarfélaganna á Vesturlandi að það væri mjög jákvætt fyrir menningarnefndirnar að hafa aðgang að slíkum vettvangi.

Lið C-14 í byggðaáætlun er ætlað að vinna með ábyrgðarsöfn og samstarf safna. Í máli forsvarsfólks höfuðsafnanna og safnafólks á Vesturlandi kom fram að ákvæði safnalaga um útnefningu ábyrgðarsafna hafa ekki komist til framkvæmda og er það ekki síst talið vera vegna skorts á fjármagni og stefnumótun af hálfu stjórnvalda. Lagt er til að Mennta- og menningarmálaráðuneytið, í samstarfi við landshlutasamtök sveitarfélaga, standi fyrir málþingi um framkvæmd menningarstefnu og hlutverk ábyrgðarsafna, enda væri þar tækifæri til að ávarpa stórar og knýjandi spurningar – ekki síst í ljósi þess að enn hefur ekkert safn hlotið útnefningu sem ábyrgðarsafn. Ljóst er að vilji stjórnvalda er frekara samstarf og sameiningar safna og því er lagt til að litið sé til reynslu Norðmanna af sameiningum safna og þess hvort eitthvað megi læra af henni sem nýst getur í íslensku samhengi.

Frekara samtal þarf að fara fram um samstarf um rafræna skjalavörslu. Ólíkar hugmyndir komu fram í máli héraðsskjalavarða og Þjóðskjalsafns um fýsileika rafrænna gagnaskila og þess hversu knýjandi væri fyrir sveitarfélögin að koma sér upp búnaði til slíks. Ábyrgð á héraðsskjalasöfnunum er sveitarfélaganna og því er lagt til að markvisst samtal fari fram þeirra á milli svo hvert og eitt sveitarfélag; eða landshlutinn allur, geti mótað sér skýra stefnu í þessum málum.

Að sama skapi þarf frekara samtal að fara fram um rekstur sameiginlegs varðveisluseturs. Sú hugmynd hefur ýmsa kosti, ekki síst er lúta að varðveislu muna við réttar aðstæður og það hagræði sem getur skapast af því að standa sameiginlega straum af kostnaði við sérhæfðan húsakost og starfsfólk. Hér eru þó líka uppi ólíkar hugmyndir þar sem umræðan um mikilvægi þess að halda safngripum í héraði hefur líka verið til staðar. Á sama tíma hefur komið fram í máli ýmissa viðmælenda að geymslur tiltekinna safna séu ónýtar, safnkostur liggi undir skemmdum og að brýnt sé að koma varðveislumálum í betra horf. Ljóst er að ótækt er að safngripir liggi undir skemmdum vegna ófullnægjandi geymsluhúsnæðis en á sama tíma er mikilvægt að rekstraraðilar safnanna séu meðvitaðir um að hér er um mikla fjárfestingu að ræða. Því er lagt til að markvisst og skipulegt samtal fari fram á vettvangi sveitarfélaganna um þetta atriði.

Heimildaskrá

Creatrix ehf. 2019. *Aukin samvinna safna á Vesturlandi*. Creatrix ehf og Samtök sveitarfélaga á Vesturlandi.

Det kongelige kultur- og kirke departement. (2009). *Framtidas museum. Forvaltning, forskning, formidling, fornying*. Det kongelige kultur- og kirke departement.

Fossestøl, K., Breit, E. og Heen, H. (2013). *Organisering af museene. En evaluering af organisationsformer i kjølvannet af museumsreformen*. Kulturrådet.

Lög um opinber skjalasöfn nr. 77/2014.

Menningarstefna Vesturlands 2016-2016. (2016). *Sóknaráætlun Vesturlands og Samtök sveitarfélaga á Vesturlandi*.

Njörður Sigurðsson (ritstjóri). (2018). *Starfsemi héraðsskjalasafna. Niðurstöður eftirlitskönnunar Þjóðskjalasafns Íslands 2017*.
https://skjalasafn.is/files/docs/starfsemi-heradsskjalasafna_21_12_2018.pdf

Reglugerð um héraðsskjalasöfn nr. 283/1994

Safnalög nr. 141/2011.

Safnaráð. (án árs). Listi yfir viðurkennd söfn. <https://safnarad.is/vidurkennd-sofn/listi-yfir-vidurkennd-sofn/>

Samráðsgátt. (2020) *Reglugerð um rekstur héraðsskjalasafns*. [https://samradsgatt.island.is/oll-mal/\\$Cases/Details/?id=2621](https://samradsgatt.island.is/oll-mal/$Cases/Details/?id=2621)

Stjórnarráð Íslands. (2020). C.14. Samstarf safna – ábyrgðarsöfn.

<https://www.stjornarradid.is/verkefni/sveitarstjornir-og-byggdamal/byggdamal/adgerdaaetlun/adgerd/?itemid=564c2d68-b773-11e8-942c-005056bc4d74>

Þjóðskjalasafn Íslands. (e.d.). *Héraðsskjalasöfn*. <https://skjalasafn.is/heradsskjalasofn>

CREATRIX
SKÖPUN • VITUND • SAMVINNA